

**«ԳԵՂԱՐՎԵՍՏԱԿԱՆ ՏԵՔՍՏ» ՀԱՄԿԱՑՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆՄԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐՆ ՈՒ ՏԻՊԱԲԱՆԱԿԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

ՀՈՒՓՄԻՄԵ ԶԱՔԱՐՅԱՆ

«Տեքստ» հասկացության իմաստի, գործառույթների ու բնորոշումների սահմանումները բազմաբնույթ ու բազմակողմ են՝ պայմանավորված այն բանով, թե գիտական որ ուղղության շրջանակներում է այն ուսումնասիրվում: Հետևապես, դրա հետազոտման բազմաճյուղ եզրերը համապատասխանաբար պահանջելու են տարբեր մոտեցումներ:

Հոդվածում գեղարվեստական տեքստը սահմանվում է որպես կառուցվածքային ամբողջականությամբ օժտված հաղորդակցական յուրահատուկ միավոր, բարդագույն ձև, որը պարունակում է կոնկրետ (հուզական, տրամաբանական, գեղագիտական և այլն) տեղեկատվություն, ունի հեղինակային առանձնահատուկ ոճ ու աշխարհայացքային-գաղափարական կողմնորոշումներ: Տեքստի հեղինակը, ստեղծագործությունն ու ընթերցողը անմիջական փոխհարաբերության ու փոխազդեցության մեջ են:

Հոդվածի նպատակն է բացահայտել «տեքստ» հասկացության բովանդակությունն ու սահմանել էական հատկանիշները:

Նշված նպատակի իրագործման համար առաջադրվել են հետևյալ խնդիրները.

1. գիտական տարաբնույթ մոտեցումների համադրմամբ փորձել սահմանել «տեքստ» հասկացությունը,

2. լուսաբանել հեղինակ-ստեղծագործություն-ընթերցող փոխհարաբերությունը,

3. որոշարկել «հեղինակային ոճ» հասկացությունն ու դրա դերը գեղարվեստական տեքստի իմաստակերտման գործում:

Հոդվածի տեսական հիմքում ընկած են Ու. Էկոյի, Ռ. Բարտի, Մ. Բախտինի, Հ.-Գ. Գադամերի և այլոց գեղարվեստական տեքստի առանձին սկզբունքներին նվիրված գիտական հետազոտությունները:

Հոդվածի թեման արդիական է, քանի որ ներկայումս «տեքստ» հասկացության հիմնախնդիրների ու դրանց առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունն ամենատարածված ուղղություններից է:

Բանալի բառեր – *տեքստ, հեղինակային ոճ, գեղարվեստական տեքստ, հետկառուցվածքաբանություն, հերմենևտիկա, նշանագիտություն, հայեցակարգ, գեղարվեստական մտածողություն, տրամատություն, ճանաչողություն*

«Տեքստ» հասկացությունը, լինելով բազմատարր երևույթ, շատ գիտաճյուղերի հետազոտության առարկա է: Եզրույթը (լատ. textus-«հյուս-

վածք», «միահյուսում», «միացություն»), լայնորեն գործածվելով լեզվաբանության, գրականագիտության, գեղագիտության, մշակութաբանության, հոգեբանության և այլ գիտաճյուղերում, իր երկարընթաց ու բազմաճյուղ ճանապարհին համապատասխանաբար բազմաթիվ սահմանումներ է ունեցել: Այն՝ որպես քերականական միավոր, լեզվաբանական կայուն օբյեկտ, իր հերթին ենթարկվում է տիպաբանական բաժանման՝ գեղարվեստական և ոչ գեղարվեստական տեքստ: Լեզվաբանության մեջ եզրույթը ձևակերպվում է որպես «իմաստային կապերով միավորված խորհրդանշական միավորների հաջորդականություն, որոնց հիմնական հատկություններն են կապակցվածությունն ու ամբողջականությունը»¹:

Այսպիսով, առանձնացնենք նշյալ եզրույթի զարգացման մի քանի ուղղություններ: Օրինակ՝ **ընդհանուր լեզվաբանության մեջ** դիտարկում են «տեքստ» հասկացության ընդհանուր բնույթն ու կարգավիճակն ընդհանրապես (Ի. Վ. Առնոլդ, Ի. Ռ. Գալպերին, Վ. Ա. Կուխարենկո, Թ. Մ. Նիկոլանա, Ջ. Յա. Տուրանա, Ա. Ա. Ակիշինա և այլք): **Հոգեբանալեզվաբանական** մոտեցման հիմքում տեքստի ընկալման ու նրա ստեղծման շարժառիթների ուսումնասիրությունն է (Յու. Ա. Սորոկին, Ա. Ա. Չալսկայա, Վ. Վ. Կրասնիխ, Ա. Ա. Լեոնտև, Յու. Ֆ. Տարասով և ուրիշներ), իսկ տեքստի մեկնաբանության ավանդական՝ **հերմենևտիկական մեթոդի** մոտեցման ակունքում տեքստի խորքային շերտերում ամփոփված մտքերի բացորոշումն է (Գ. Ի. Բոգին, Ա. Ա. Բրուդնի, Ռ. Վ. Սկոտարենկո, Վ. Ջ. Դեմյանկով, Կ. Ա. Դոլինին, Վ. Ա. Կուխարենկո, Գ. Գ. Մոլչանովա և ուրիշներ):

Մեկ այլ ուղղության՝ տեքստի **ճանաչողական (կոգնիտիվային)** (լատ. *cognitio* - «ճանաչում») մոտեցման հիմքում աշխարհի մասին մարդու ճանաչողական-հասկացական փորձն է: Այն դիտարկում է տեքստի ընկալման, ստեղծման ու ձևավորման գործընթացը, միտված է վերլուծելու առաջին հերթին տեքստի հայեցակարգային կառուցվածքը (Ջ. Յա. Տուրանա, Է. Մ. Կուբրյակովա, Ն. Ն. Բոլդիրև, Ն. Ֆ. Բաբուշկին և ուրիշներ)՝ այն քննելով լեզվական, խոսքային և այլ կողմերի վերլուծությունների միջոցով: Տեքստի հայեցակարգային կառուցվածքի վերլուծությունները միջոց են բացահայտելու տեքստի ընկալման ու արարման ակունքները, ինչն իր հերթին հանգում է մի շարք հոգեբանական գործընթացների (հիշողության, երևակայության, զգայական ընկալման և այլն) ուսումնասիրության անհրաժեշտությանը: Տեքստը սահմանվում է որպես «բարդագույն նշան, որը դրսևորում է իրականության մասին գրողի իմացություններն անհատական-հեղինակային աշխարհի պատկերի տեսքով վերամարմնավորված իր ստեղծագործությունների մեջ»²: Բացի այդ, տեքստի ճանաչողական վերլուծության տեսությունն ընդունված է համարել դեռևս իր զարգացման վերջնա-

¹ «Лингвистический энциклопедический словарь». М., 1990, с. 507.

² **Бабенко Л. Г., Казарин Ю. В.** Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика. М.: Изд. «Флинта: Наука», 2005, с. 24.

կան շրջափուլը չհաղթահարած տեսական մոտեցում, քանզի «տեքստի հասկացությանին կադապարատիպը զարգացող հասկացություն է»³:

Վերջին ժամանակներում լայն տարածում գտած տեքստի վերլուծման **տրամասություն (դիսկուրսային)**⁴ մեթոդը նպատակ ունի ի հայտ բերել գրավոր ու բանավոր խոսքում դրսևորված սոցիալական համատեքստը: Լեզուն ձևակերպելով որպես տրամասություն՝ վերլուծման այս ուղղությունը միտված է բացահայտելու լեզվի ու սոցիալական գործընթացների փոխհարաբերակցությունը:

Նշանագիտական (սեմիոտիկական) (հուն. semeiotikón - «հատկանիշ», «նշան») հետազոտության շրջանակներում տեքստը դիտարկվում է որպես նշանային համակարգերի ամբողջություն, ներմշակութային ու միջմշակութային հաղորդակցման միջոց: Մշակույթը, լինելով նշանագիտական տարածություն, մշտապես սահմանակցում է նշանագիտական այլ տարածությունների հետ: Այս կամ այն մշակութային տարածության սահմաններում մշտապես համագոյակցում ու փոխլրացնում են նաև նշանագիտական այլ ենթամշակույթներ: Այս մոտեցման շրջանակներում իտալացի գրող, փիլիսոփա, սեմիոտիկայի պրոֆեսոր Ու. Էկոն նշում է, որ տեքստի «նշանագիտական հետազոտությունը ձգտում է ցույց տալ, որ յուրաքանչյուր հաղորդակցական գործողություն հագեցած է սոցիալականորեն ու պատմականորեն պայմանավորված ծածկագրերով և կախված է դրանցից»⁵: Այս իմաստով նշանագիտական տեքստն ընկալվում է որպես մշակութային երկխոսության դաշտ, իսկ «մշակույթը՝ որպես համընդհանուր միջատեքստ (ինտերտեքստ-Չ. Չ.), ինչն իր հերթին ծառայում է նոր ի հայտ եկած ցանկացած տեքստի համար որպես նախատեքստ»⁶: Այլ կերպ ասած՝ տեքստն արարվում ու շարունակում է հարատևել այլ տեքստերի հետ փոխհարաբերակցության շնորհիվ: Արդյունքում «ձևավորվում է տեքստային տարածություն, որի տարրերը դրսևորվում են կոնկրետ տեքստում: Այդ տարածությունը կոչվում է միջտեքստային տարածություն»⁷: Այս

³ **Бурвикова Н. Д.** Текст как объект лингвистического исследования в аспекте описания и преподавания русского языка как иностранного // *Лингвистические и методические проблемы преподавания русского языка как неродного*. М., 1991, с. 14.

⁴ Եզրույթն առաջին անգամ գործածել է Չ. Հարրիսը՝ 1952 թ., բայց այն որպես գիտական ուղղություն լայն տարածում է գտել 20-րդ դարի 70-ական թթ., երբ սկսեցին ակտիվորեն հրատարակվել տեքստի էվոլյուցիոն լեզվաբանության դպրոցի ներկայացուցիչներ Տ. վան Դեյկի, Վ. Դրեսսլերի և այլոց, ամերիկյան իրականության մեջ՝ Տ. Գիվոնի, Վ. Չեյֆի և այլ հետազոտողների աշխատությունները (տե՛ս **Горбунова М. В.** К истории возникновения термина «дискурс» в лингвистической науке // *Известия ПГПУ им. В.Г. Белинского*, 2012. № 27, էջ 244-247, նաև՝ Մ. Ֆուկոյի, Մ. Բախտինի, Վ. Բ. Կարախի, Ն. Դ. Հարությունովայի, Մ. Մակարովի և այլոց աշխատությունները):

⁵ **Эко У.** Отсутствующая структура. Введение в семиологию. СПб.: Изд. «Симпозиум», 2004, с. 38.

⁶ **Ильин И. П.** Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. М.: «Интрада», 1996, с. 224-225.

⁷ **Кристева Ю.** Семиотика: Исследования по семанализу (пер. с фр. Е. А. Орловой). М.: «Академический проект», 2013, с. 170.

առումով, հիմքում ունենալով տեքստի երկխոսական բնույթի, տեքստերի միջև փոխհարաբերության ու փոխազդեցության մասին Մ. Բախտինի հայեցակարգերի սեփական վերլուծությունները, Յու. Կրիստաևան ձևակերպում է միջտեքստայնություն (ինտերտեքստ) եզրույթի առանցքային էությունը:

Ըստ այդմ՝ տեքստն այդուհետ ընկալվում է փոքր-ինչ այլ կերպ՝ որպես «համընդհանրություն», հայեցակարգերի ու գաղափարների «համալիր», որը համախմբվում է կոնկրետ ոլորտում, կոնկրետ երևույթի շուրջ: Տեքստային և ոչ տեքստային իրականությունների սերտ փոխառնչությունները հարկադրում են հարցին այլ կողմերից մոտենալ: Տեքստ եզրույթի սահմանները լայնանում են: Այսպես, օրինակ, լեզվաբանության մեջ շատ տարածված է վերևում արդեն հիշատակված «տրամասություն» եզրույթի գործածումը, ինչը լայն իմաստով նշանակում է «տեքստ» կամ «խոսք», խոսք, որը հունավորվում է կյանքից, պատմությունից: Ն. Դ. Հարությունովայի ձևակերպմամբ՝ դիսկուրսը «կյանքի մեջ սուզված խոսքն է»⁸: Տեքստը մարդկային հաղորդակցման միջոց հանդիսացող նշանային համակարգերի տիրապետություն է, տրամասություն՝ իր անսահման հարիմաստներով, որն իր ներտեքստային շերտերով ներթափանցում է հասարակական, մարդկային հոգեբանության ու փոխհարաբերակցության դաշտ: Այստեղ տեղին է հիշատակել **քաղաքային տեքստ**⁹ եզրույթն իր շղթայակապող նշանակությամբ, որը միակցում է պատմական տարբեր ժամանակաշերտեր՝ շղթայակցելով մշակութային տարբեր կողեր:

Այսպիսով, տեքստի հետազոտման բազմաթիվ մոտեցումներ կան (տեքստաբանական, ճարտասանական, ոճաբանական և այլն), որոնք լրացնում են միմյանց, օգնում տեքստի էության ամբողջական բացահայտմանը:

Շարունակելով «տեքստ» եզրույթի մասին մեր դիտարկումները՝ նկատենք, որ վերջինիս սահմանները լայնանում են մասնավորապես **Մ. Մ. Բախտինի փիլիսոփայական հայեցակարգերի** շնորհիվ: Տեքստի կառուցվածքին նվիրված իր աշխատություններում նա հենվում է առաջին հերթին «տեքստ» եզրույթի բուն ընկալման վրա՝ այն դասակարգելով որպես հաղորդակցական ու ընկալողական ամբողջություն: «Տեքստում կարող են համատեղվել և՛ բազմիցս կրկնվածը, և՛ վերատադրվածը, այն ամենը, ինչը կարող է գոյություն ունենալ տվյալ տեքստից դուրս»¹⁰, «տեքստն առաջնային իրականությունն է»¹¹, այն «օբյեկ-

⁸ **Арутюнова Н. Д.** Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. М.: Сов. энциклопедия, 1990, с. 136-137.

⁹ «Քաղաքային տեքստ» եզրույթի մասին տե՛ս **Հ. Չաքարյան**, «Քաղաքային տեքստն» ու նրա իմաստավորման առանձնահատկությունները // **Հ. Չաքարյան**, Ավանդույթի և նորարարության խնդիրները Հենրիկ Էդոյանի պոեզիայում: Բ.գ.թ. գիտական աստիճանի հայցման համար ատենախոսություն: Եր., 2022, էջ 65-87:

¹⁰ **Бахтин М. М.** Эстетика словесного творчества. М.: Изд. «Искусство», 1986, с. 299.

տիվ աշխարհի սուբյեկտիվ արտացոլանքն է»¹², - գրում է Մ. Բախտինը՝ առաջադրելով այն գաղափարը, որ տեքստն առանց արտատեքստային փոխրահաբերակցության գոյություն ունենալ չի կարող, քանզի ոչ տեքստային իրականությունն է տեքստային կառույցի հիմքում, այլ կերպ ասած՝ «աշխարհը տեքստ է» («мир есть текст») (Դերրիդա):

Ոչ տեքստային իրականության՝ օբյեկտիվ իրականության առանձին պատկերների ու երևույթների ընկալումը որպես կանոն տեղի է ունենում տեսողական, զգայական ու լսողական ընկալիչների միջոցով: Թե՛ թանձրացական (սյուրալական), թե՛ վերացական բնույթի իրողություններն իմաստավորվում են փոխհարաբերակցությամբ:

1960-1970-ական թթ. **Ռ. Բարտը**, հետկառուցվածքաբանության (պոստստրուկտուրալիզմի) դիրքերից լայնացնելով «տեքստ» հասկացության սահմանները, առաջարկում է տարբեր հարթությունների վրա դնել «ստեղծագործություն» և «տեքստ» հասկացությունները, ինչը հանգեցրեց, այսպես ասած, հասկացության հեղաբեկման հետկառուցվածքաբանության, հետմոդեռնիզմի (պոստմոդեռնիզմի) ձևավորման, հաստատման ու իմաստավորման խնդրում, ինչպես նաև էական նշանակություն ունեցավ միջտեքստայնության տեսության զարգացման գործընթացում: Բարտյան ձևակերպումներում «տեքստ» հասկացությամբ բնորոշվում է որպես միասնական, ամբողջական կառույց, որի իմաստային ամբողջականությունն ապահովվում է տարակազմ մշակութային տարրերի ու դրանց փոխհարաբերակցության միջոցով: «Տեքստ նշանակում է հյուսվածք,- գրում է Ռ. Բարտը,- սակայն մինչ այժմ այդ հյուսվածքը մշտապես համարել են ինչ-որ վարագույր, որի հետևում քիչ թե շատ հաջողությամբ թաքնված է իմաստը: Այժմ, խոսելով այդ հյուսվածքի մասին, մենք ընդգծում ենք դրա ձևավորման գաղափարը, համաձայն որի՝ տեքստը ստեղծվում, մշակվում է բազմաթիվ թելերի անվերջ միահյուսման ճանապարհով»¹³: Այսկերպ, տեքստը վերածվում է մասնավորի և ընդհանուրի համակցության, ինչպես նաև մեջբերումների հարաշարժ աղբյուր՝ դառնալով մեկ այլ տեքստի կառուցվածքային տարր: **Գեղարվեստական տեքստը ձևավորվում ու զարգանում է՝ տարբեր ներքին հանգույցներով կապվելով ընդհանուր մշակութային համատեքստին:**

Ընդհանուր առմամբ՝ տեքստի ընկալումը բովանդակային-իմաստային մակարդակում բարդ ու բազմակողմանի գործընթաց է: Այն կարելի է պայմանականորեն բաժանել երկու փուլի: Նախ տեքստն ընկալվում է լեզվական միավորների, լեզվական նշանների՝ ձայնային պատկերի ու բովանդակության միասնության միջոցով («Յուրաքանչյուր

¹¹ **Бахтин М. М.** Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. М.: Изд. «Academia», 1997, с. 292.

¹² **Бахтин М. М.** Литературно-критические статьи. М.: Изд. «Художественная литература», 1986, с. 484.

¹³ **Барт Р.** Избранные работы: Семиотика: Поэтика: Пер. с фр. (сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова). М.: Изд. «Прогресс», 1989, с. 515.

տեքստի հետևում կանգնած է լեզվական համակարգը»¹⁴, - գրում է Մ. Բախտինը), հետո աստիճանաբար զարգանում է նշանի բովանդակության մեջ ամփոփված գեղարվեստական խոհը, այնուհետև հասնում լայն ընդգրկումների՝ տեքստի ամբողջական ընկալմանը, տեքստի հոգեբանական հանգույցների լուծմանը, գեղարվեստական խոսքի գաղտնիքների գաղտնազերծմանը, տեքստի ստեղծման գրեթե բոլոր օրինաչափությունների հայտնաբերմանը:

Գեղարվեստական ստեղծագործության ընդհանուր իմաստաբանական համապատկերում առանձնանում են իմաստակիր, իմաստ ձևավորող հենարաններ, որոնք պարունակում են իմաստակազմիչ տեղեկատվություն: Այդ իմաստակիր միավորների մասնավոր և ընդհանուր զուգորդումները, գեղարվեստական ստեղծագործության իմաստային տարածության մեջ շրթայակապվելով, ձևավորում են ստեղծագործության իմաստային հյուսվածքը:

Գեղարվեստական տեքստում (որը տրամաբանական-տեղեկատվական տեքստի համեմատականում կոչված է ոչ միայն ուղղակի տեղեկատվություն փոխանցելու, այլև հուզական ներագդեցություն հաղորդելու) **արտաքին իրականությունը** վերաիմաստավորվում է ոչ թե ուղղակիորեն, այլ որպես օբյեկտիվ աշխարհի սուբյեկտիվ ճանաչման իրողություն՝ գրողի բանական ու հուզական աշխարհի արտացոլմամբ՝ կառուցված վերջինիս հասկացությունների, մտապատկերների վրա: Ոչ տեքստային իրականությունից քաղված նյութին միահյուսվում են գրողի ոճը, անհատական մոտեցումը, հոգևոր փորձն ու վերապրումը, որոնք տեքստային տիրույթում վերակերպվում են հայեցակարգային համապատասխան դիտանկյունից, համապատասխան բովանդակությամբ, համապատասխան լեզվական միջոցների գործածմամբ: Մասնավորապես՝ քնարերգության ձևաբովանդակային յուրահատկությունների մասին խոսելիս հարկ է նկատի ունենալ, որ բանաստեղծական տեքստում շատ հաճախ կամ միշտ առաջին պլան է մղվում **հեղինակի «ես»**-ը: Եթե, օրինակ, էպիկական կամ նոյնիսկ դրամատիկական ստեղծագործություններում այս կամ այն երևույթը, ըստ էության, դրսևորվում-պատկերվում է առանց հեղինակային «ես»-ի ներկայության, ապա բանաստեղծական տեքստում զուգապես դրսևորվում են և՛ տեքստի գաղափարական-իմաստային շերտը, և՛ բանաստեղծի «ես»-ը:

Գրականության զարգացման տարբեր փուլերում գեղարվեստական (բանաստեղծական) տեքստում արտացոլվել է **հեղինակի անհատական աշխարհի պատկերը**, նրա ներքին ապրումների աշխարհը՝ չպարփակվելով, սակայն, անհատական զգացմունքների ու ընկալումների «սահմանափակ» կաղապարում: Հեղինակը մշտապես ընթերցողին է «վստահել» «իր «կյանքի տեքստը», թեև <...> ամեն ինչ չէ, որ բաց-

¹⁴ Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества, с. 299.

վում է տեքստի մեջ, կա «լռություն», որի «մարմինն» է այդ տեքստը»¹⁵: Գեղարվեստական տեքստը, կարելի է ասել, հեղինակային ներքին ապրումներն ու հայացքներն արտացոլող «հայելի» է, օժտված է նաև անանձնական, համայնական-ընդհանրական բնույթի փիլիսոփայական իմաստավորումներով: Հարկ է նկատել, որ տարբեր դարաշրջաններում անձնական ու հասարակական տարբեր հանգամանքների հրամայականով ձևավորված, պայմանականորեն ասած, «անձնական» պոեզիային էր վերապահված կոնկրետ ժամանակի կարևորագույն իրողությունները, պատմական տվյալ ժամանակահատվածի կյանքն ու հոգեբանությունը որոշակի ու հստակ արտացոլելու մենաշնորհը (ինչպես, օրինակ, Վերածննդի (և դրան հաջորդող ժամանակների)՝ Նարեկացու, Դանթեի, Պետրարկայի և այլ հեղինակների ստեղծագործությունները):

Ընթերցողի գիտակցության մեջ անհատական-անձնական բազմապիսի հույզերի միջոցով տեքստը, որն արարված է մեկ ուրիշի՝ հեղինակի հայացքով ու խորհրդածություններով, և արտաքին աշխարհի իրականությունը փոխառնչվում են: Արտաքին իրականությունն ասելով հասկացվում են բնությունը, բնության ամենակարևոր մասնիկը՝ մարդը՝ իր անտեսանելի և տեսանելի մի շարք հատկանիշներով, մտածողական հնարավորությունների ամբողջությամբ, և ընդհանրապես՝ համընդհանրական կարգավորվածությունը, մարդկային փոխհարաբերակցությունն ու սոցիալական իրականությունը: Իրականության թելադրանքով արարված տեքստի և իրականության միջև փոխհարաբերակցության համար կարող են կապող օղակ դառնալ հեղինակային հասկացությոներն ու տեքստում պատկերվող իրականությունը կամ առանձին պատկերներն իրենց վերափոխված կամ հայելային նույնությամբ: Տեքստում գեղարվեստորեն մշակված կյանքի պատկերները, իրողություններն ու դեպքերը ոչ տեքստային իրականությունից «քաղված» այլափոխված ձևերով կա մ իրականության երևույթների էությունը նույնական վերակերպված առանձնակի եղելությունն են, կա՛մ եղելությունների համագումարը՝ իրենց առանձնահատուկ որակներով, զգայական-հոգեբանական դրսևորումներով, գեղարվեստորեն վերակերպված, գեղարվեստական-գաղափարական մոտեցումներով, հեղինակային հայացքներով ու խոհերով վերաիմաստավորված, որոնց միջոցով գեղարվեստական տարածական-ժամանակային (քրոնոտոպ) յուրահատուկ տարածության մեջ բացորոշվում են իրականության տարբեր երևույթների ու տրամադրությունների ներքին ողջ իմաստն ու էություն-բովանդակությունը՝ ձևավորելով եզակի, իր ամբողջության մեջ ավարտուն, առանձին մասերում ներդաշնակ ու ընդհանրացված,

¹⁵ **Հ. Էդոյան**, Լռություն խոսքի մեջ (հեղինակ-տեքստ-ընթերցող) // **Հ. Էդոյան**, Շարժում դեպի հավասարակշռություն: Հոդվածներ, էսսեներ, Եր., «Սարգիս Խաչենց», 2009, էջ 365:

ինքնուրույն և ամբողջական աշխարհ: Այս կերպ՝ տեքստում իրականությունը վերակերպվում է հայեցակարգային ու կառուցողական սկզբունքներով, իրականի և երևակայականի համաձուլվածքով, որոնք իմաստային-բովանդակային փոխլրացումներով դրսևորվում են բազմաբնույթ փոխհարաբերակցությամբ՝ համաձայն այս կամ այն մշակութային ավանդույթի, նրա առանցքային չափումների՝ միաժամանակ զարգացնելով-ներմուծելով մշակութային նորագույն տարրեր, նորմեր, գաղափարներ ու արժեքներ: Հենց դրանով է պայմանավորված տեքստի անկրկնելիությունը: Ամփոփ ձևակերպումով կարելի է ասել, որ գեղարվեստական տեքստի բովանդակությունը ոչ տեքստային իրականության տեսանելի ու անտեսանելի, կենսական ու էութենական երեվոյթների ճշմարտացի արտացոլանքն է՝ պատկերված հեղինակի հոգեբանական դիտանկյունից, ընդարձակված երևակայությամբ: Այս առումով Դ. Ս. Լիխաչևը գրում է. «Ցանկացած գրական ստեղծագործություն գոյություն ունի որոշակի միջավայրում, իրական կյանքի միջավայրում և նրան շրջապատող գրական ստեղծագործությունների միջավայրում, որոնց նա պատասխանում է կամ որոնց շարունակում է, որոնց հետ վիճում կամ համաձայնվում է»¹⁶: Հետևապես, համաձայն այն բանի, որ տեքստը՝ որպես «հնարավոր իրականության գեղարվեստական կառույց»¹⁷, բովանդակում է ոչ միայն իմաստաբանական, այլև գեղարվեստական տեղեկույթ, տեքստում վերակերպված իրականությունը ներագրում է ընթերցողի հուզական ու բանական մակարդակների վրա, կարող է արթնացնել նույն հույզերն ու խոհերը, որոնք նույնությամբ կդրսևորվեին ոչ տեքստային իրականության մեջ (անկախ այն հանգամանքից, որ ընթերցողը կարող է լինել այլ պատմաշրջանի կամ միանգամայն այլ մշակութային իրականության ներկայացուցիչ): Այլ կերպ ասած՝ տեքստն ընթերցողի հետ հաղորդակցման միջոց է: Տեքստն ու ընթերցողը, գտնվելով տարբեր բևեռներում, յուրօրինակ կերպով վերաիմաստավորում-վերամարմնավորում են գեղարվեստական տեքստը: Առավել հստակ ձևակերպումով՝ տեքստի իմաստը ձևավորվում է տեքստի ու դա ընթերցողի փոխկապակցված փոխհարաբերակցությամբ... տեքստի բուն իմաստը «տեղակայված» է միջտեքստային տարածությունում: Այս համատեքստում ուշագրավ է Վ. Պ. Լիտվինովի սահմանումը, համաձայն որի՝ տեքստը «մարդկային աշխարհի անկախ երևույթ է, որը դիտարկվում է որպես նյութականացված իմաստ <...>: Հեղինակը ստեղծում է տեքստը, բայց միայն ընթերցողն է տեքստը դարձնում այնպիսին, ինչպիսին այն կա իրականում, այսինքն՝ իր մոտեցումներով ձևավորում է տեքստի ֆենոմենը...»¹⁸: **Հեղի-**

¹⁶ Лихачев Д. С. Литература-реальность-литература: Статьи. Л.: Изд. «Сов. Писатель», 1984, с. 7-8.

¹⁷ Шмид В. Нарратология. М.: Изд. «Языки славянской культуры», 2003, с. 22.

¹⁸ Литвинов В. П. Мышление по поводу языка в традиции Г. П. Щедровицкого // Литвинов В. П. Познающее мышление и социальное воздействие: Наследие Г. П. Щедро-

նակ-ընթերցող այդօրինակ սերտ հարաբերակցությունն է նկատի ունեցել Հ.-Գ. Գադամերը, երբ զարգացրել է այն տեսակետը, որ յուրաքանչյուր գրական ստեղծագործություն հակվում է դեպի ընթերցողը, քանզի այն իրապես իմաստավորվում է միմիայն ընթերցման բացահայտողական գործընթացում: Նա «Փիլիսոփայություն և գրականություն»¹⁹ աշխատության մեջ տեքստի իմաստաբանության ոլորտին առնչվող հարցեր քննարկելիս նշում է, որ գեղարվեստական իմաստների բացահայտման գործընթացն անվերջ է: Ընթերցողը, «տեղափոխվելով» գեղարվեստական տեքստի ոլորտ, վերջինիս իմաստն ընկալում է սեփական զգայությունների, հայեցողությունների դիտանկյունից: Նա իր գիտակցության մեջ վերակառուցում, փոփոխության է ենթարկում եղած պատկերները՝ համապատասխան սեփական ներաշխարհին՝ ընթերցողական ընկալումներով և կամ վերստեղծումներով յուրօրինակ լիցքեր հաղորդելով ստեղծագործությանը: Տեքստը գաղտնագրված մի իրականություն է, որի զարգացման ներքին դինամիկան ձևավորվում է ներզգացողականի մակարդակում: Այն չունի որոշակիացված իմաստային սահմաններ, մշտական ընթացքի մեջ է: Թերևս հենց սա է գեղարվեստական տեքստի հարատևության պատճառը:

Այս հայեցակարգի հիմքերը, մասնավորապես այն, որ տեքստն ընկալվում է որպես հեղինակ-ընթերցող երկխոսության դաշտ, հարկ է փնտրել Մ. Բախտինի աշխատություններում: Վերջինս, անդրադառնալով «երկխոսություն» (դիալոգ) ու «իմաստ» հասկացությունների հարաբերության խնդրին, գրում է. «Ես իմաստներ եմ անվանում հարցերի պատասխանները: <...> Իմաստն իր բնույթով անսահման է, բայց այն կարող է արդիականանալ ընդամենն այլ (օտար) իմաստի հետ հաղորդակցվելով, անգամ այն ընկալողի ներքին խոսքում առաջացած հարցի հետ (այն, որ մտածողությունն ինքնին երկխոսական բնույթ ունի, նկատել էր դեռևս Պլատոնը՝ մտածողությունը ձևակերպելով որպես «հոգու անշշունջ զրույց ինքն իր հետ»²⁰): Արդիական իմաստը պատկանում է ոչ թե մեկ (միայնակ) իմաստին, այլ միայն միմյանց հանդիպող ու փոխհարաբերակցվող իմաստներին»²¹: Այլ կերպ ասած՝ տեքստի իմաստը ձևավորվում-զարգանում-իմաստավորվում է ընթերցողի ընկալումների համադրությամբ: Այս մոտեցման հիմքում հարկ է փնտրել նաև Ռ. Բարտի «հեղինակի մահվան» գաղափարի ներազդեցությունը: Բարտյան այս հայեցակարգերի հիմքում տիրապետողն այն գաղափարն է, որ գեղարվեստական տեքստի իմաստն ընթերցողի ընկալումների հոսքում կարող է փոխել հիմնական իմաստի բնույթը:

вицкого в контексте отечественной и мировой философской мысли (сост. бщ. ред. и предисл М. Н. Кузнецова). М.: Изд. «Ф.А.С.-медиа», 2004, с. 257.

¹⁹ Տե՛ս Գադամեր Գ.-Գ. *Փիլոսոփա և Լիտերատուրա* // Գադամեր Գ.-Գ. *Ակտուալնոստ քրե-րասնոցո*. Մ.: Իզդ. «Իսկուստվո», 1991, էջ 126-146:

²⁰ «Ուուաա փիլոսոփսկաա էնցկլոպեդիա», տ. 1, Մ.: Իզդ. «Մոսլո», 2000, ս. 661.

²¹ Բախտին Մ. Մ. *Էստետիկա սլոուեսնոցո տուոչեստուա*, ս. 350.

Այսպիսով, տեքստը՝ որպես ճանաչողության գործընթացի արդյունք, բացահայտում է մարդու և շրջապատող աշխարհի, քաղաքական-աշխարհագրական, սոցիոմշակութային իրականության փոխհարաբերակցությունները և այլն, կարող է սահմանվել որպես հեղինակի կողմից ստեղծված կայուն համակարգված ամբողջություն, որն օժտված է իմաստաբանական, կոմպոզիցիոն և բովանդակային ամբողջականությամբ՝ լեզվի գործառույթներին և ոճական կանոններին համապատասխան վերամշակված: Բովանդակային պոտենցիալը տիրապետող է յուրաքանչյուր տեքստի պարագայում. այն է սահմանում տեքստի յուրահատուկ բնույթը: Վերջինս կրում է որոշ առանձնահատուկ տարրեր՝ յուրահատուկ կոմպոզիցիան, լեզվի, ձևակերպումների ոճական-իմաստաբանական, հուզական-արտահայտչական ու գործառական հնարավորությունները, գեղագիտական առանձնահատկություններն ու այլ կարևորություններ, որոնք վերաբերում են տեքստերի բովանդակության իմաստաբանական երևույթին:

Յուրաքանչյուր ստեղծագործություն պարունակում է յուրահատուկ գաղափարական ուղղվածություն, արտահայտում է հեղինակային աշխարհայացքն ու մտադրությունը, գեղագիտական դիրքորոշումները, որոնք իրագործվում են խոսքի ինքնատիպ կիրառությամբ, հեղինակային ոճի²² ուրույն դրսևորումներով: Վերջինս՝ **«հեղինակային-անհատական ոճ»** հասկացությունը, առաջին հերթին պարունակում է հեղինակի գեղարվեստական հայեցողության անկրկնելիությունը, տեքստի բոլոր տարրերի փոխկապակցված տրամաբանական հաջորդականությամբ դասավորվածությունը, շատ դեպքերում աննշան թվացող, հպանցիկ կերպով ուրվագծված մանրամասները տեքստային կառույցում գեղարվեստական հրաշակերտության վերածելու ֆենոմենը:

Յուրաքանչյուր տեքստում, այս կամ այն գրական ուղղության պոետիկայի հիմքերով ու անհատական ոճի ներքին որակով պայմանավորված, տարբեր են բառային պատկերներն ու դրանց ձևավորման ձևակերպման միջոցները: Հեղինակի վերջնականատակն է տեքստում յուրովի վերարտադրել իրականությունը, հատկանշվել գեղագիտական դիրքորոշումներով, գաղափարական բովանդակությամբ, լեզվաուճական, կոմպոզիցիոն և կառուցվածքային առանձնահատկություններով, հարմարագույն ձևեր մշակել, նորամուտ տարրեր «ներմուծել»՝ հասնելու տեքստի պատկերավորման միջոցներն անկրկնելի դարձնելու նպատակին:

Ամփոփելով կարելի է ասել, որ այս կամ այն գրողի հեղինակային

²² Հեղինակային ոճը, լինելով գեղարվեստական տեքստի կալագման ամենահիմնական ու պարտադիր նախապայմանը, ինչպես է տեքստը, այնպես էլ (գեղարվեստական ոճը) ընկալվում ու դիտարկվում է ամենատարբեր կողմերից: Հեղինակային ոճին, թեպետ 20-րդ դարի երկրորդ կեսերից սկսած տարբեր հետազոտողներ տարբեր մոտեցումներով փորձել են հստակ սահմանումներ տալ, այնուամենայնիվ մինչև օրս այդ եզրույթի հստակ բնորոշումը չկա:

ոճ հասկացության ներքո հարկ է ենթադրել նրա գեղարվեստական մտածողության, գեղարվեստական սկզբունքների ու գաղափարների, տողերի մեջ քողարկված խոհերի առանձնահատկություններն ու նրա աշխարհընկալման անկրկնելիությունը: Այն հեղինակի աշխարհայացքային ինքնատիպ շերտերի, հայացքների տրամաբանական-իմացաբանական հնարավորությունների առանձնահատուկ համակարգ է, հոգեբանափիլիսոփայական կատեգորիա, որը հիմնվում է հեղինակի հայեցակարգային համակարգի հիմքերի վրա:

Այսպիսով, գեղարվեստական տեքստը գեղագիտական գիտակցության ամենաբարձր դրսևորումն է, իրականության գեղագիտական յուրացման առանձնահատուկ ձևը: Այն հեղինակի սուբյեկտիվ մտադրություններն օբյեկտիվացնելու, հեղինակային գիտակցության սահմաններում օբյեկտիվ իրականության դիտարկումների վրա հիմնված գաղափարները գեղարվեստորեն մարմնավորելու միջոց է: Գեղարվեստական տեքստի գաղափարական էության առանցքային գործոններից մեկը «ես»-արտաշխարհ փոխհարաբերության արդյունքում իմաստավորված, աշխարհի սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ պատկերներում կառուցակազմված հայացքներն իրենց ողջ ընդգրկումով գեղարվեստական տիրույթ «ներքաշելն» է, հասարակական կյանքի զարգացման պատմական գործընթացներն իրենց բազմակերպ դրսևորումներով ու փոխակերպումներով յուրացնելու փորձը: Այն կոչված է ամփոփելու իրակաությունն իր բազմաձև դրսևորումներով:

РИПСИМЕ ЗАКАРЯН – Основные проблемы и типологические особенности определения понятия «художественный текст». – Определения значения понятия «текст», его функции и характеристики разнообразны и многогранны, что обусловлено направлением, в котором последний изучается. Следовательно, многоотраслевые грани его исследования требуют различных подходов.

В настоящей статье художественный текст определяется как своеобразная коммуникативная единица, наделенная структурной целостностью, сложнейшая форма общения, несущая специфическую (эмоциональную, логическую, эстетическую и др.) информацию, которая характеризуется особым авторским стилем и мировоззренчески-идеологическими ориентирами. Автор текста, произведение и читатель находятся в прямой связи, постоянно взаимодействуя друг с другом.

Цель статьи состоит в том, чтобы определить содержание понятия «текст» и выявить его существенные дефиниции.

Для реализации заявленной цели были поставлены следующие задачи:

1. дать определение термину «текст» с позиций различных научных подходов, с конкретным употреблением и значением;
2. осветить отношения в цепочке «автор-произведение-читатель»;
3. охарактеризовать понятие авторского стиля и выявить роль последнего в создании смысла художественного текста.

Теоретическую основу статьи составили научные исследования У. Эко, Р. Барта, М. Бахтина, Г.-Г. Гадамера и др. ученых, посвященные различным принципам герменевтики и интерпретации художественного текста.

Тема статьи актуальна, поскольку исследование проблематики понятия

«текст» и его особенностей является одним из самых распространенных направлений в современной науке.

Ключевые слова: *текст, авторский стиль, художественный текст, постструктурализм, герменевтика, семиотика, концепция, художественное мышление, дискурс, когниция*

HRIPSIME ZAKARYAN – *The Main Problems and Typological Features of the Definition of the Concept of "Artistic Text"*. – Definitions of the meaning of the concept of "text", its functions and characteristics are diverse and multifaceted, which is due to the direction in which the latter is being studied. Consequently, the multidisciplinary facets of its research require different approaches.

In this article, a literary text is defined as a kind of communicative unit endowed with structural integrity, the most complex form of communication, carrying specific (emotional, logical, aesthetic, etc.) information, characterized by a special author's style and worldview and ideological guidelines. The author of the text, the work and the reader are in direct contact, constantly interacting with each other.

The purpose of the article is to determine the content of the concept of "text" and to identify its essential definitions.

To achieve the stated goal, the following tasks were set:

1. define the term "text" from the standpoint of various scientific approaches, with specific usage and meaning;
2. highlight the relationship in the chain "author-work-reader";
3. characterize the concept of the author's style and identify the role of the latter in creating the meaning of a literary text.

The theoretical basis of the article was the scientific research of W. Eco, R. Barth, M. Bakhtin, G.-G. Gadamer and other scientists devoted to various principles of hermeneutics and interpretation of a literary text.

The topic of the article is relevant, since the study of the problems of the concept of "text" and its features is one of the most common areas in modern science.

Key words: *text, author's style, artistic text, post-structuralism, hermeneutics, semiotics, concept, artistic thinking, discourse, cognition*